

Анна Кульчицька

anna379@ukr.net;

Алла Мудрик

adam-77@list.ru

Тетяна Федотова

tafe-08@mail.ru

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Україна

СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Received March, 18, 2015; Revised April, 13, 2015; Accepted April, 25, 2015

Анотація. У статті емпірично визначено складники (компетенції) комунікативної компетентності студентів-психологів: уміння здійснювати та приймати знаки уваги; надавати підтримку іншій людині, співпереживати їй; адекватно реагувати на справедливую та несправедливу критику, провокуючу поведінку стосовно себе; бути спроможним прийняти підтримку зі сторони інших; здатність звернутися до співрозмовника з проханням, проте вміти відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні» в несприятливій ситуації; мати навички ефективної взаємодії з іншими людьми. Установлено, що комунікативна компетентність майбутнього психолога залежить від його потреби в спілкуванні, широти, ініціативи. Не менш важливими чинниками комунікативної компетентності фахівця є такі фактори, як виразність спілкування, легкість і стійкість спілкування. Упродовж лонгітюдного дослідження з'ясувалось, що під час навчання в студентів-психологів підвищується рівень їхньої комунікативної компетентності. Відбувається також зростання показників авторитарного, егоїстичного, агресивного та дружелюбного типу міжособистісних взаємин. Упродовж навчання студенти стають більш впевненими у собі, незалежними у думках та судженнях, прямолінійними та наполегливими у досягненні мети. У них формуються вміння бути хорошим радником та організатором. До кінця третього курсу вони вирізняються високою здатністю до співробітництва та налагодженням дружніх взаємин з оточуючими.

Ключові слова: *компетенція, компетентність, комунікативна компетентність, стиль спілкування, тип міжособистісних взаємин.*

Kulchytska, Anna, Mudryk, Alla, Fedotova, Tetiana. Development of Communicative Competence Among Psychology Students

Abstract. The article empirically determines components (competences) of communicative competence of students-psychologists: capability to conduct and accept attention signs; to support other person, sympathize her; adequately react on fair and unfair criticism, provocative behavior towards themselves; be capable of accepting support from the others; opportunity to apply to companion with request, but can reply by refusal on strange request, say "no" in negative situation; have skills of efficient interaction with other people. Surely, communicative competence of future psychologist depends on his demand in communication, width, initiative. Not less important factors of communicative competence of specialist are such factors as communication clearness, ease and stability of communication. The longitude study showed that during studying students-psychologists' level of communicative competence increased. There also increased indices of authoritative, aggressive and friendly type of interpersonal relations. During studying students become more self-confident, independent in opinions and beliefs, straight and insistent in aim achievement. They formed skills of being good advisers and

organizers. Until the third year of study they are different by high capability to interwork and making friendly relations with surrounding.

Keywords: *competence, adequacy, communicative competence, communicative style, type of interpersonal relations.*

Кульчицкая Анна, Мудрык Алла, Федотова Татьяна. Становление коммуникативной компетентности у студентов-психологов

Аннотация. В статье эмпирически определены составляющие (компетенции) коммуникативной компетентности студентов-психологов: умение осуществлять и принимать знаки внимания; оказывать поддержку другому человеку, сопереживать ему; адекватно реагировать на справедливую и несправедливую критику, провоцирующее поведение по отношению к себе; быть способным принять поддержку со стороны других; способность обратиться к собеседнику с просьбой, однако уметь ответить отказом на чужую просьбу, сказать «нет» в неблагоприятной ситуации; иметь навыки эффективного взаимодействия с другими людьми. Установлено, что коммуникативная компетентность будущего психолога зависит от его потребности в общении, широты, инициативы. Не менее важными составляющими коммуникативной компетентности специалиста являются такие факторы, как выразительность общения, легкость и устойчивость общения. В ходе лонгитюдного исследования выяснилось, что во время учебы у студентов-психологов повышается уровень их коммуникативной компетентности. Возрастают показатели авторитарного, эгоистичного, агрессивного и дружелюбного типов межличностных отношений. В течение обучения студенты становятся более уверенными в себе, независимыми в мыслях и суждениях, прямолинейными и настойчивыми в достижении цели. В них формируются умения быть хорошим советчиком и организатором. К концу третьего курса они отличаются высокой способностью к сотрудничеству и налаживанием дружеских отношений с окружающими.

Ключевые слова: *компетенция, компетентность, коммуникативная компетентность, стиль общения, тип межличностных отношений.*

Вступ

Важливою проблемою, із якою стикається більшість людей у міжособистісній і професійній взаємодії, є невміння, нездатність, неготовність установлювати й підтримувати продуктивні особисті та ділові взаємини з іншими людьми. Першопричина відповідної проблеми – недостатньо сформований рівень комунікативної компетентності особистості, що доволі часто зумовлює виникнення комунікативних бар'єрів, непорозумінь і конфліктів як на міжособистісному, так і на груповому рівнях.

Комунікативна компетентність – складне комплексне поняття, яке вивчається в різних науках: соціальній психології, лінгвістиці й психолінгвістиці. Проте й досі немає однозначності в трактуванні цієї категорії, наявні різні визначення, що, відповідно, дає підставу науковцям виділяти й різні її структурні компоненти. Досить часто як синоніми розглядають поняття «компетентний» та «компетентність» (Г. Балл, Т. Браже, М. Пірен, С. Шишов, Г. Селевко й ін.). Однак деякі науковці (А. Хуторський, А. Дахін, Н. Банько, А. Маркова та ін.) вважають ці поняття не тотожними. Ми також притримуємося цих поглядів і стверджуємо, що під компетенціями слід розуміти характеристики, необхідні для задовільного рівня виконання завдань, це своєрідна характеристика позиції (ролі, посади), а не індивіда. У той час як компетентність – це характеристика, яка дає змогу порівняти одного працівника з іншим, це насамперед суб'єктивна ознака.

Е. С. Кузьмін, Ю. Н. Ємельянов визначають комунікативну компетентність як сукупність знань, вербальних і невербальних умінь та навичок спілкування, які здобуває людина в процесі природної соціалізації, навчання й виховання. Важливу роль при цьому відіграють, з одного боку, природні дані та потенціал індивіда, а з іншого – його соціальне оточення (Yemelyanov 1991:8). На думку Ю. М. Ємельянова, формування комунікативної компетентності ставить завдання усвідомлення людиною своєї професійної комунікативної компетентності, а головними компонентами комунікативної компетентності є комунікативні властивості особистості, що характеризують розвиток потреби в спілкуванні, ставлення до способу спілкування; комунікативні здібності; спроможність проявляти активність, активно реагувати на стан партнерів спілкування, формувати та реалізовувати власну індивідуальну програму спілкування (Yemelyanov 1991). На нашу думку, ці складові частини мають особливе значення для професії психолога.

Здійснений теоретико-методологічний аналіз проблеми дає підставу стверджувати, що компетентність розуміємо як поглиблене знання предмета, готовність і здатність людини виконувати діяльність у певній сфері. Вона передбачає оволодіння людиною відповідними компетенціями. Компетентна в певній галузі особистість володіє відповідними знаннями й здібностями, які дають їй змогу обґрунтовано судити про цю галузь та ефективно в ній діяти. Отже, компетентність виражає значення традиційної тріади «знання, уміння, навички», інтегруючи їх у єдиний комплекс.

Методи дослідження

Дослідження реалізовувалося на базі факультету психології Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки. Вибірку лонгітюдного дослідження впродовж трьох років навчання (із I до III курсу) склала група студентів-психологів (33 особи жіночої статі). Для досягнення мети й реалізації поставлених завдань дослідження застосовано такі методи: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, наукова інтерпретація теоретичних й експериментальних даних); організаційний (лонгітюдний метод), емпіричні (комплекс психодіагностичних методик: «Тест комунікативних умінь» Михельсона, тест «Комунікативний профіль особистості» та «Методика діагностики міжособистісних стосунків» (Т. Лірі); математичні (відсотковий аналіз, визначення середньогрупових значень) (Fetiskin 2002).

Процедура дослідження

В організації та проведенні психодіагностичного дослідження ми виходили з певних етичних норм-принципів. Одним із найважливіших у комплексі норм і вимог професійної етики вважаємо дотримання принципів гуманізму. Вони передбачають надання переваги інтересам досліджуваного в плануванні процедури, оберігання досліджуваного від психологічних травм, безумовну повагу особистості досліджуваного. До отриманих даних ми підходили з погляду професійної компетентності, тобто застосовували діагностику, що ґрунтується на

науковій інтерпретації даних дослідження, результати комплексного вивчення людини в межах особистісного підходу, аналіз змісту отриманих у діагностичному обстеженні даних. Наступна вимога – конфіденційність дослідження, що означає нерозголошення даних про досліджуваного згідно з відомими засадами етики. Участь досліджуваних була свідомою й добровільною.

Обговорення результатів

Відсотковий розподіл діагностованих відповідно до року навчання за стилями спілкування методики комунікативних умінь Михельсона відображено в табл. 1 – 2.

Таблиця 1

Відсотковий розподіл діагностованих на I – III курсах за стилем спілкування методики комунікативних умінь Михельсона (n=33)

Стилів спілкування	Відсотковий розподіл показників стилю спілкування, %		
	I курс	II курс	III курс
Компетентний	29	34	40
Залежний	61	48	22
Агресивний	10	18	38

Отже, можна спостерігати динаміку зміни переважаючого стилю спілкування з I до III року навчання в діагностованих студентів. Якщо на першому курсі компетентний стиль спілкування притаманний лише 29 % вибірки, то на другому й третьому курсах помічаємо його зростання – відповідно, 34 % і 40 % респондентів.

Результати залежного стилю спілкування є такими: на першому курсі визначено високі показники в 61 % респондентів, у подальшому спостерігаємо зменшення кількості осіб із відповідним стилем спілкування: 48 % осіб на II курсі та 22 % респондентів на III курсі навчання.

Результати агресивного стилю спілкування демонструють таке: на першому курсі цей стиль спілкування визначено в 10 % осіб, на другому – у 18 % респондентів, а на третьому курсі – у 38 % вибірки.

Отже, із кожним роком навчання у ВНЗ майбутній фахівець краще оволодіває та більше вдається до компетентного стилю спілкування, спостерігаємо зниження застосування залежного стилю спілкування, проте значно зростає агресивний стиль спілкування. Тобто результати свідчать, що під час навчання зростає рівень компетентності, збільшуються знання, уміння й навички, необхідні для професійної діяльності, зростає впевненість у собі та своїх силах. Майбутній психолог протягом навчання стає менш залежним, більш самостійним і відповідальним.

Відсотковий розподіл студентів згідно з їхніми комунікативними вміннями на I – III курсах за методикою Михельсона засвідчує динаміку в

комунікативних уміннях майбутніх психологів, зокрема в таких якостях, як уміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність (I курс – 88 % осіб, II курс – 90 % вибірки, III курс – 92 % респондентів), уміння звертатися до співрозмовника з проханням (I курс – 81 % студентів, II курс – 86 % осіб, III курс – 89 % респондентів), уміння здійснити підтримку, співпереживати (I курс – 82 % досліджуваних, II курс – 84 % респондентів, III курс – 85 % осіб), уміння самому прийняти підтримку, співпереживання зі сторони співрозмовника (I курс – 76 % діагностованих, II курс – 79 % осіб, III курс – 82 % студентів), уміння здійснювати та приймати знаки уваги (компліменти) (I курс – 65 % осіб, II курс – 72 % респондентів, III курс – 76 % досліджуваних), реагування на спробу вступити з ними в контакт (I курс – 57 % студентів, II курс – 64 % діагностованих, III курс – 69 % осіб) і реагування на провокуючу поведінку зі сторони співрозмовника (I курс – 56 % дівчат, II курс – 63 % осіб, III курс – 68 % досліджуваних).

Менш сформованими комунікативними уміннями є реагування на справедливую критику (I курс – 49 % респондентів, II курс – 52 % діагностованих, III курс – 54 % вибірки), реагування на несправедливую критику (I курс – 40 % осіб, II курс – 44 % студентів, III курс – 46 % вибірки), уміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні» (I курс – 39 % діагностованих, II курс – 45 % респондентів, III курс – 46 % осіб).

Загалом результати свідчать про те, що майбутні психологи вже на III курсі мають достатньо високий рівень сформованості комунікативної компетентності.

Отже, компетентність майбутнього фахівця-психолога набувається внаслідок оволодіння ним комунікативними вміннями й навичками. Тобто комунікативна компетентність фахівця визначається такими компетенціями, як уміння здійснювати та приймати знаки уваги, надавати підтримку, співпереживати, адекватно реагувати на справедливую, несправедливую критику й провокуючу поведінку стосовно себе, а також бути спроможним прийняти підтримку зі сторони інших, здатність звертатися до співрозмовника з проханням, проте вміти відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні» в несприятливій ситуації, мати навички ефективної взаємодії з іншими людьми.

Відсотковий розподіл діагностованих на I – III курсах за рівнями сформованості комунікативних умінь методики «Комунікативний профіль особистості» засвідчує таке:

- у більшості діагностованих спостерігаємо виражену потребу в спілкуванні, про що свідчить бажання спілкуватися й перебувати серед людей, отримувати задоволення від контактів із ними, від того, що поділився своїми думками та переживаннями з іншими. Потреба в спілкуванні на дуже низькому рівні сформована на першому курсі в 4 % осіб, на другому – у 3 % опитаних і на третьому – у 2 % вибірки; низький рівень вона має на першому курсі в 14 % респондентів, на другому – у 13 % студентів та на третьому – у 12 % вибірки; середній рівень – на першому курсі в 48 % осіб, на другому – у 47 % діагностованих, на третьому у 46 % респондентів; високий і дуже

високий рівні сформованості – відповідно, на першому курсі в 34 % та 10 % студентів, на другому – у 33 % і 9 % опитаних, на третьому 32 % та 8 % усієї вибірки;

• залежно від року навчання досліджувані вирізняються широтою спілкування, що визначається кількістю людей, із якими спілкується особа. Це спілкування не лише з одногрупниками, а й зі студентами з інших курсів і факультетів, бажання заводити нові знайомства та бувати там, де можна завести нові знайомства, налагодити контакти з багатьма людьми. Дуже низький і низький рівні цієї характеристики спілкування визначено на першому курсі в 9 % та 10 % осіб, на другому – у 8 % і 9 % респондентів, на третьому – у 6 % та 14 % вибірки, відповідно; середній рівень на першому курсі в 54 % студентів, на другому – у 48 % діагностованих і на третьому – у 56 % осіб; високий рівень на першому курсі у 23 % опитаних, на другому – у 28 % осіб і на третьому – у 20 % досліджуваних; дуже високий рівень – на першому курсі у 6 % студентів, на другому – в 6 % осіб та на третьому відповідно – у 4 % усієї вибірки;

• показник ініціативи в спілкуванні, яка розуміється як активність, ініціативне включення в розмову, прагнення першим заводити контакти та знайомства з людьми, верховодити в компаніях, розважати компанію, активне залучення до розмови інших людей, на різних курсах навчання є таким: дуже низький та низький рівні прояву цього критерію помітні на першому курсі в 11 % і 9 % осіб, на другому – у 10 % респондентів, на третьому відповідно – у 4 % та 8 % вибірки; середній рівень – на першому курсі в 44 % осіб, на другому – у 48 % студентів, на третьому – у 48 % діагностованих; високий на першому курсі в 35 % досліджуваних, на другому – у 30 % осіб, на третьому – у 32 % опитаних; дуже високий рівень визначено на першому курсі у 22 % осіб, на другому – у 8 % студентів, на третьому – у 8 % досліджуваних;

• виразність спілкування, тобто такі комунікативні вміння й здібності, як уміння говорити, переконувати інших, використовуючи виразні засоби спілкування, такі як міміка, жестикуляція, інтонація, тон, тембр, темп і швидкість мови; уміння виражати свій емоційний настрій та тим самим передавати його іншим людям, знайшли таке відсоткове навантаження: дуже низький рівень сформованості на першому курсі – у 4 % опитаних, на другому – у 2 % осіб, на третьому – у 1 % респондентів; низький рівень на першому курсі у 15 % студентів, на другому – у 12 % діагностованих, на третьому – у 14 % осіб; середній рівень сформованості на першому курсі у 58 % студентів, на другому – у 46 % осіб і на третьому – у 54 % респондентів; високий рівень на першому курсі у 32 % осіб, на другому – у 32 % студентів та на третьому – у 21 % діагностованих; дуже високий рівень на першому курсі у 12 % студентів, на другому – у 12 % осіб і на третьому відповідно – у 10 % вибірки;

• показник легкості спілкування, що характеризує швидкість, із якою діагностований уключається в розмову, входить у нову чи незнайому компанію, у нову тему розмови, швидкість переходу від теми до теми, легкість

знаходження спільної теми для розмови з іншими людьми, у тому числі й з великою аудиторією, уміння швидко та легко знайти вихід із будь-якої складної комунікативної ситуації, засвідчує такі особливості сформованості залежно від року навчання: дуже низький і низький, відповідно, на першому курсі в 11 % та 15 % студентів, на другому – у 9 % і 16 % респондентів, на третьому – у 8 % та 10 % осіб; середній рівень виявлено на першому курсі в 56 % студентів, на другому – у 54 % осіб і на третьому – у 48 % респондентів; високий та дуже високий рівні на першому курсі у 27 % і 6 % студентів, на другому – у 25 % та 7 % осіб, на третьому відповідно – у 28 % і 6 % вибірки;

• показник стійкості спілкування, який характеризує постійність кола спілкування, знайомства та товаришування, збереження старих прив'язаностей, має дуже низький рівень сформованості на першому – другому курсах у 10 % осіб, на третьому – у 9 % респондентів; низький рівень на першому курсі у 12 % студентів, на другому – у 10 % опитаних, на третьому – в 11 % вибірки; середній рівень сформованості на першому курсі в 48 % студентів, на другому – у 47 % осіб і на третьому – у 50 % досліджуваних; високий та дуже високий рівні притаманні на першому – другому курсах 29 % осіб (7 % і 6 % студентів із дуже високим рівнем, відповідно), на третьому – 28 % та 2 % усієї вибірки.

Отже, у більшості діагностованих упродовж трьох років навчання переважає середній та вищий середнього рівні сформованості комунікативних умінь. Такі рівні сформованості комунікативних умінь, як низький і дуже низький, притаманні незначній кількості опитаних.

Усереднені показники діагностованих за методикою «Діагностики міжособистісних стосунків» Т. Лірі впродовж трьох років навчання зображено на рис.1.

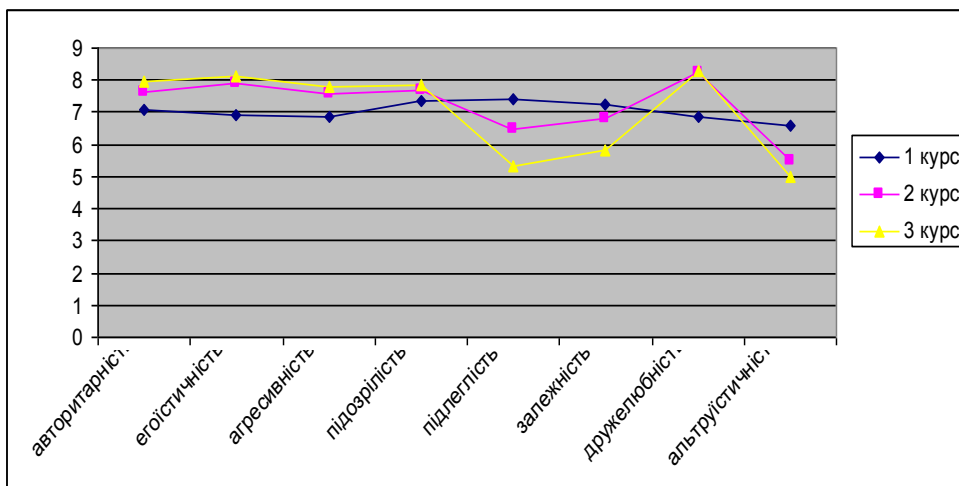

Рис. 1. Середньогрупові показники типів міжособистісних стосунків (порівняльна характеристика протягом I, II і III курсів навчання)

Як видно з рис.1, на першому курсі простежуємо такі результати:

• найвищі показники виявлено за характеристиками підпорядкованості або покірності (скромності, сором'язливості, нерішучості, схильності

перебирати на себе чужі обов'язки) ($X_{сер}=7,4$); підозрілості, або недовірливості ($X_{сер}=7,3$); реалістичності суджень, вчинків, скептичності, залежності, слухняності та потреби в довірі, підтримці зі сторони оточуючих, їх увазі ($X_{сер}=7,2$);

- найнижчий показник визначено за шкалою альтруїзму, вираженої готовності допомагати оточуючим і розвинутим почуттям відповідальності ($X_{сер}=6,6$).

Результати діагностованих, отримані на другому курсі навчання, засвідчують:

- найвищі показники за октантами дружелюбності та співробітництва ($X_{сер}=8,2$), егоїстичності ($X_{сер}=7,9$), авторитарності та підозрілості ($X_{сер}=7,6$) та агресивності ($X_{сер}=7,5$);

- зниження показників за такими шкалами, як залежність ($X_{сер}=6,8$), підозрілість ($X_{сер}=6,5$) та альтруїзм ($X_{сер}=5,5$).

На третьому курсі результати методики Т. Лірі виявилися такими:

- найвищі показники визначено за октантами дружелюбності ($X_{сер}=8,3$), егоїстичності ($X_{сер}=8,1$) й авторитарності/лідерства ($X_{сер}=7,9$);

- низькі результати встановлено за шкалами залежності/ слухняності ($X_{сер}=5,8$); підпорядкованості/покірності ($X_{сер}=5,3$) скромності, сором'язливості, нерішучості, схильності перебирати на себе чужі обов'язки та альтруїзму, великодушності ($X_{сер}=5$).

Висновки

Комунікативна компетентність студента-психолога визначається певними компетенціями. Згідно з емпіричним дослідженням основними з них є вміння здійснювати та приймати знаки уваги; надавати підтримку іншій людині, співпереживати їй; адекватно реагувати на справедливу й несправедливу критику, провокуючу поведінку стосовно себе; бути спроможним прийняти підтримку зі сторони інших; здатність звернутися до співрозмовника з проханням, проте вміти відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні» в несприятливій ситуації; мати навички ефективної взаємодії з іншими людьми. Компетентність майбутнього психолога залежить від його потреби в спілкуванні, широти, ініціативи. Не менш важливими чинниками комунікативної компетентності фахівця є такі фактори, як виразність спілкування, його легкість і стійкість.

Упродовж лонгітюдного дослідження з'ясовано, що під час навчання в студентів-психологів підвищується рівень їхньої комунікативної компетентності. Відбувається також зростання показників авторитарного, егоїстичного, агресивного та дружелюбного типів міжособистісних взаємин. Упродовж навчання студенти стають більш упевненими у собі, незалежними в думках і судженнях, прямолінійними та наполегливими в досягненні мети. У них формуються вміння бути хорошим порадицею й організатором. До кінця

третього курсу студенти вирізняються високою здатністю до співробітництва та налагодженням дружніх взаємин з оточуючими.

Перспектива подальших досліджень визначається можливістю вдосконалення теоретико-методологічних конструктів вивчення комунікативно-компетентної особистості майбутнього психолога й прикладних аспектів конструктивної гармонізації процесу його професіоналізації.

Список літератури

References

1. Yemelyanov, Yu. (1991). *Obuchenie paritetnomu dialogu [Teaching Equal Dialogue]*. Leningrad: Leningrad State University.
2. Fetiskin, N. (2002). *Socialno-Psychologicheskaya Diagnostika Razvitiya Lichnosti i Malykh Grupp [Social and Psychological Diagnostic of Individual and Small Group Development]*. Moscow: Psyhoterapiya.